

KERESKEDELMI KAPCSOLATOK ÉS HITELVISZONYOK MISKOLCON A 19. SZÁZAD VÉGÉN

DOBROSSY ISTVÁN

Miskolc gazdasági fejlődésének fő mozgatója, a városi társadalom arculatának alakítója, a tőkefelhalmozódás területe a kereskedelem volt. A 19. század második felétől a kereskedelmi tevékenység és a kereskedelmi tőke a korábbi évtizedeknél fokozottabban játszik szerepet a város kapitalista fejlődésében. Természetesen ennek hatása a környező terület mezőgazdaságában és a falvak társadalmi képének lassú átalakulásában, formálódásában is érzékelhető. A pénzintézetek és a kereskedők egyszemélyi vagy érdekeltségi összefonódása eredményeként a 20. század elején Miskolc az ország egyik pénzpiacának, a főváros számottevő érdekeltségének számított.¹ Borsod megyében, de Miskolcon is a pénzintézetek alapítói földbirtokos-kereskedők, házbirtokosok (háztulajdonosok), vagy kereskedők voltak. A századfordulóig a kereskedők adták a hitelintézetek és bankok bevételeinek, évi forgalmának túlnyomó többségét. A kereskedők egy része (évenként változó számarányban) mint a legnagyobb, legtöbb adót fizető, vagy választott polgár, meghatározó szerepet töltött be a város irányító testületeiben.²

A 20. század elején Miskolc kereskedelmi és pénzügyi élete, a felhalmozódott kereskedelmi tőke szétáramlása vagy bankügyletekben történő kamatoztatása évtizedekkel korábban megindult átalakulás eredménye. Az átalakulás közvetlen mutatója a kereskedők áruösszetételének, a kereskedelem formájának, a kereskedelem szerkezetének a kereskedő rétegnek a megváltozása. Egymással szorosan összefüggő folyamatokról van szó, amelyben a kereskedelem és áruértékesítés színtereinek, az áruértékesítés formáinak megváltozása együtt járt az áruösszetétel, a kínálat bővülésével. Az árukészlet mennyiségének növekedése, minőségi sokrétűvé válása viszont a kereskedelmi formák differenciálódását, új színtereit és a kereskedelem új tartalmát eredményezte. A 17—18. században a kereskedelmet a piaci és vásári színterek mellett a kereskedő legjellegzetesebb figurája, a házaló kereskedő, a feudális állapotok között kialakult regále bérlő italmérő vagy húsmérő, ill. a jelentős (elsősorban Tokajon majd Miskolcon is áthaladó) tranzitszállítások jellemezték. A házaló kereskedő mindent értékesítő tevékenysége és áru mellett fő kereskedelmi cikk az állaton kívül a fűszer, a bor, a gyarmatáru és a textil volt. A jelentősebb kereskedelmi tevékenység, a kapitalista jellegű, tőkét felhalmozó vállalkozások elsősorban a görög kereskedőkhöz kapcsolódik.³ A filoxéra utáni borkereskedelem hanyatlása jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a görögök nemcsak a kereskedelemről, hanem lassan a város társadalmi életének irányításából is kiszorulnak.

A 19—20. század fordulójára a miskolci görög családok száma is nagyarányúan csökken. A borkereskedelem lehanyaglása mellett ennek természetesen számos más, évtizedekre visszavezethető okai is voltak.⁴ A görögök helyét a piacok és vásárok szerepének csökkenésével, a kiskereskedelem vagy detailkereskedelem versenyének élesedésével, a fogyasztási szövetkezetek gyorsütemű alakulásával párhuzamosan, a kereskedelem fő irányainak megváltozása mellett veszik át más vállalkozók, elsősorban zsidó kereskedők.⁵

A kereskedelem formáinak változására, a kialakuló egymás elleni harcra évenként utal a Kereskedelmi és Iparkamara évi összegező jelentése. A kereskedelemben fontos szerepet betöltő házalás a 19. század végére „kinőtt azokból a keretekből, amelyeket részére a régi szabályok s gyakorlat kijelölt”, s a házalás indokolatlanul nagy jelentősége a detail kereskedők egyébként is éles versenyét méginkább felfokozta. A nagykereskedelem irányt szab a detailforgalomnak, a fogyasztási szövetkezetek alakítása pedig egyre szűkíti a kiskereskedő megélhetési körét.⁶ A szövetkezetek alapítási ütemét jól érzékelteti, hogy az Iparkamara területén 1899-ben 24 fogyasztási szövetkezet alakult, s ebből 14 Borsod megye területén.⁷ Ugyanebben az időszakban a Kereskedelmi és Iparkamara területén 374 szövetkezet tevékenykedett az alábbi megoszlásban:⁸

2000-nél több házzal rendelkező helyen	16
1500—2000 házzal rendelkező helyen	12
1000—1500 házzal rendelkező helyen	7
500—1000 házzal rendelkező helyen	38
400— 500 házzal rendelkező helyen	26
300— 400 házzal rendelkező helyen	35
200— 300 házzal rendelkező helyen	55
100— 200 házzal rendelkező helyen	110
50— 100 házzal rendelkező helyen	51
50-nél kevesebb házzal rendelkező helyen	24

A fogyasztási szövetkezet, mint a fogyasztók önkéntes egyesülése az áruk közös vásárlására és eladására, a nagykereskedelemmel szemben függő helyzetben van, ugyanakkor a kiskereskedő, ill. a kiskereskedelem hatókörét szűkíti.⁹ A kereskedelemben kiéleződő harcot fokozza a szén, a fa, az anyagüveg és vasárúk térhódítása a terménykereskedelemmel szemben. Ez is részbeni összetevője a kereskedelem szerkezetében bekövetkezett változásnak, annak, hogy az árukivitel észak—északnyugati iránya megváltozik, eltolódik a déli, délkeleti területek felé. Az áruértékesítéssel foglalkozó kereskedők arányszámai a következő képet mutatják ebben az időszakban.¹⁰

1. szatócs	509
2. rőfös-végkereskedő	55
3. terménykereskedő	37
4. fűszerkereskedő	36
5. vegyeskereskedő	34
6. kalapkereskedő	27
7. fakereskedő	26
8. vaskereskedő	22

9.	rövidáru kereskedő	20
10—11.	bőrkereskedő	17
10—11.	ruhakereskedő	17
12.	borkereskedő	16
13.	szeszkereskedő	15
14.	kávés	14
15.	lisztkereskedő	12
16—17.	gyapjúkereskedő	11
16—17.	papír- és könyvkereskedő	11
18—19.	cserép- edényárus	10
18—19.	üveg- és porcelánkereskedő	10
20.	Norinbergi divatkeresk.	9
21.	üzérkedő	8
22.	bútorkereskedő	7
23—24.	bank-pénzintézet	6
23—24.	ügynök	6
25—26—27.	faedénykereskedő	5
25—26—27.	kenderárus	5
25—26—27.	posztókereskedő	5
28—29.	köszénkereskedő	4
28—29.	nyersbőr kereskedő	4
30—31.	lókereskedő	3
30—31.	tőzsér	3
32.	kender- és csepűkereskedő	1
33.	viaszkereskedő	—

A statisztika szerint elsősorban Miskolchoz kapcsolódva a szatócsüzletek száma emelkedik ki, és magas a rőfös-végkereskedő, a fűszer-, a termény-, a vegyes-, a kalapkereskedő, valamint a fa- és vaskereskedő üzletek, telepek száma. „A szatócs üzletek száma erősen gyarapodik Miskolczon, p. o. 110—120 körül variál, hasonlóképp a falvakon, hol eddig üzlet alig volt, ma 2—3 szatócsüzlet áll fenn.”¹¹ A szatócsok bírálata, s az ellenük való tiltakozás, határozatok, törvények sürgetése állandó kísérője az évi jelentéseknek. A tiltakozás oka, hogy „hátráltatják az erőteljes, közvetítő jellegű kereskedelmet.”¹² Az átalakulás „... mely a közlekedési eszközök kiépítésével és kibővítésével jár, a központosság, a lakosság emelkedő nagyobb mozgékonyasága, a túlprodukción, az ezek alapján kiélesedő verseny, a közvetítő kereskedelem ellen irányuló áramlat—alapokai a kedvezőtlen helyzetnek”, s ennek egyik következménye a kereskedelmi és ipari csődök évenként változó, de növekvő száma.¹³ A nagykereskedelem és a szövetkezetek harca állandósult jelensége a 19. század végének. Ezzel párhuzamosan a kereskedelmi tőke felhalmozódását, a nagykereskedők irányító szerepét a szövetkezetek számának további növekedése kíséri. Az Iparkamara jelentése a századfordulón ennek már politikai vetületet is tulajdonít. „A szövetkezetek s az egész akció politikai és retrográd társadalmi törekvések álcája, modern s főként gazdasági jelleget öltvén az a harc, mely másként talán kudarcra végződne. Egybeesnek e törekvések felekezeti áramlatokkal, melyek veszélyes voltát bizonyára fel kell ismerni éppen hazánkban.”¹⁴

A kereskedelemben megnyilvánuló verseny egyik sarkalatos pontja a kapcsolatok kérdése, egyrészt a vásárlókkal, másrészt a pénzügyekkel. A piac biztosításában és az áru értékesítésében „... a készpénz fizetés mindinkább háttérbe szorul, mert a közönség szereti a hitelvásárlást. S a kereskedő, hogy a közönséget megtartsa, kénytelen hitelt nyújtani. Mindez a vadverseny folyománya.”¹⁵ A lakosság vásárlása és a hitel kényszere természetesen nem „szerepet” kérdése. A városi társadalom arculata, a reális kép más. „Sehol ennyi szegénységet, ennyi kétes egzisztenciát, mint itt az alsó néposztályban. Rongyairól lesír a szegénység, s az élet elsorvasztó nyomora. Mennyi koldus az utcákon!” A korzó persze más képet mutat. „Csak ne volna meg minden egyes úri ruhadarabnak a maga bántó ellenértéke a nép rongyaiban.”¹⁶ Ez az időszak, a 19. század 80-as éve a kézműipar haldoklásának, a társadalmi, gazdasági átalakulásoknak, az ellentmondások elmélyülésének szakasza. A gazdaság és tőke oldaláról szemlélődő az átalakulás időszakát az alábbiak szerint látja. „A nagy tőke, a technika folytonos fejlődése, a szélesedő közlekedési hálózat lassú, de biztos méreggel öli a kézműipart, ill. segíti diadalra a gyár- ipart. S a kézműiparos lassanként gyármunkássá szegődik. ... Az egyes gazdasági alanyok, per excellence a kézműiparosból lett gyármunkások, vagy-
 nuk teljes feláldozásával küzdve a hatalmas versenytárs ellen, csak akkor teszik le a fegyvert, midőn az éhség türethetlenné teszi a helyzetet. Az átalakulás egy elégedetlen negyedik osztályt teremt, amelynek helyzete éppúgy napirendre hozza nálunk idővel a munkáskérdést, mint hozta Európa többi művelt államaiban.”¹⁷ Az átalakulóban levő gazdaság és társadalom, a felhalmozott árukészlet melletti hitelvásárlás, az alacsony munkabérekéről, kismennyiségű készpénzforgalomról tanúskodik. A vásárlókon túl a vállalkozókhöz csakúgy kapcsolódik a hitel, ill. hitelszerzés, mint a rendkívül gyors és nagyszámú üzletalapításhoz. Jellemző, hogy a kisebb alapításoknál a saját tőkénél nagyobb szerepet kap a hitel, így az üzletalapítás jobbára nem meglevő tőke, hanem hitelszerzés kérdése. A tőke, ill. a hitel, másrészt a bankok, takarékpénztá-
 rak és hitelezők kapcsolata így válik egyik központi kérdésévé Miskolc 19. század végi gazdasági, társadalmi és politikai életének.

Miskolcon a kereskedelemben felhalmozott tőke a leányvállalatok, a kisebb kihelyezett pénzügyek alapításából következett, elsősorban a bank-
 ügyletekben látta a kamatoztatás lehetőségét.¹⁸ A kisebb, gyorsan megtérülő vállalkozásoktól eltekintve, a tőke ipari behatolása rendkívül lassú, nehéz-
 kes. „Bizonyos konzervatív hajlamoknál fogva nálunk a vállalkozó szellem még most is kevésbé van kifejlődve, s a magán vagy társulati tőkepenzesek csak a legkritikább esetekben hajlandók tőkájukat újonnan keletkezett vállala-
 tokba fektetni. Félnék még mindig a kockázattól, holott bizonyított tény, hogy vállalatainknak aránylag csak igen csekély percentje az, amely nem boldogul, s a többi aránylag igen rövid idő alatt magas osztalékot ad, és a befektetett tőkét megkétszerezheti. Úgyhogy határozottan állítható, hogy Magyarorszá-
 gon ma kedvezőbb tőke elhelyezés másutt, mintha az vállalatokba fektetjük, nem található. És mégis míg a hitelintézetek és takarékpénztárok 4—4 1/2%-nyi kamatot adnak, tőkebetétük folyton évről-évre növekszik, s ennek csak igen csekély része az, mely vállalatokba lesz elhelyezve.”¹⁹ Ezt bizonyítja, hogy a 19. század utolsó harmadában Miskolcon általában évenként egy-két ipari

vállalat települt,²⁰ s ezek is szerény összegű helyi tőkével. A kedvező tőkefel-tételek mellett inkább a meglévő ipartelepek bővülnek és alakulnak át rész-vénytársasági alapon.²¹ A tőke ipari behatolásának körülményességét mutatja, hogy a Kamara területén 1894-ben a nagyipari tőkebefektetés nem haladta meg az 500 000 frt-ot.²² Még élesebb a kép a pénzüzetek oldaláról szemlélve. A táblázatok szerinti ötéves periódusokból érzékelhető az alap- és tartaléktőke, a betétállomány, a jelzálogkölcsonök és a váltótárca gyors növekedése, de számos következtetés levonására ad alkalmat az évi forgalom összehasonlí-tása is.²³

Miskolci — Takarékpénztár

Össze-hasonlítási év	Alaptőke	Tartaléktőke	Betét összeg	Váltó	Zálog	Évi összes forgalom
1845	15 000	—	51 648,20	8 170	10 014	234 920,32
1850	15 000	—	104 031,80	3 050	12 445	411 549,68
1855	30 000	1 042,19	191 105,94	54 047,14	35 335	1 299 428,45
1860	31 500	3 314,23	447 792,31	288 755,50	38 820	3 031 838,65
1865	31 500	5 819,36	589 195,99	311 630	50 939	2 452 248,40
1870	31 500	10 848,29	1 447 608,57	503 465	83 451	4 689 997
1875	96 000	3 645,80	1 487 627	294 995	102 764	3 235 327,17
1880	96 000	10 117	1 990 675,91	445 618	80 863	10 053 395,81
1890	96 000	30 480,28 14 050,25	2 782 511,29	518 843,13	?	6 221 662,57
1900	192 000	194 573,27 301 480,78	6 940 996,71	2 351 239,17	?	80 373 788,08

Megjegyzés: az értékek 1845—1857 között ezüst pénzben
1860—1890 között osztrák forintban
1900-ban koronában

Miskolci — Hitelintézet

Össze-hasonlítási év	Alaptőke	Tartalék- és különőke	Betét összeg	Váltó	Zálog	Évi összes forgalom
1870	128 000	465,00	323 488,47	205 707,88	51 751,39	2 209 376,12
1875	128 000	6 657,26	715 569,89	337 400,26	87 322,50	3 019 894,47
1880	128 000	10 537,02	947 298,70	509 248,74	47 725,82	4 402 748,08
1885	128 000	13 694,14	1 078 116,62	772 063,15	59 442,88	8 256 773,19
1890	128 000	17 000,22	1 584 275,88	1 050 131,28	53 192,00	11 490 778,73
1895	160 000	20 825,58	1 606 310,65	954 403,04	30 910,00	10 283 053,26
1900	400 000	120 649,94	3 838 928,07	1 798 023,21	77 788,00	20 126 863,30
1905	400 000	133 055,50	4 705 852,29	2 775 375,16	75 174,00	33 335 124,22
1910	600 000	246 479,43	5 378 496,80	3 096 922,53	47 375,00	51 040 933,25

Megjegyzés: az értékek 1870—1895 között osztrák forintban
1900—1910 között koronában

Borsod—Miskolci Hitelbank

Össze- hasonlítási év	Alaptőke	Tartalék- és különtőke	Betét összeg	Váltó	Zálog	Évi összes forgalom
1891	200 000	22 516,50	974 782,96	946 240,53	44 382,00	8 868 025,04
1895	200 000	26 369,32 3 251,55	1 190 318,38	1 206 152,54	35 105,00	12 309 318,38
1900	400 000	64 171,34 74 170,88	3 780 038,24	2 334 376,16	102 509,00	26 553 399,52
1910	1 200 000	1 075 000,00 530 000,00	8 433 465,64	8 315 515,61	9 071 790,00	?

Miskolci — Takarékegylet

Össze- hasonlítási év	Alaptőke	Tartalék- és különtőke	Betét összeg	Váltó	Zálog	Évi összes forgalom
1871	29 000	—	145 497,15	56 125,00	27 583,00	1 116 928,81
1875	122 358,80	4 036,07	132 783,98	101 872,90	33 760,00	2 456 008,24
1880	243 341,60	5 438,39	4 040 990,54	391 192,92	66 053,00	3 393 552,02
1885	250 000	13 834,15 5 000,00	844 068,36	820 628,92	52 496,00	4 475 351,10
1890	250 000	22 790,56 3 000,00	5 411 648,65	1 039 321,01	56 961,00	1 415 567,59
1895	200 000	35 108,63 17 500,00	9 147 806,17	936 302,82	31 726,00	1 992 662,95
1900	400 000	188 472,96	4 440 380,05	1 584 518,81	90 495,00	22 367 673,00

A miskolci pénzügyintézetek adatait értékelve jelentősnek kell tartani a tőkefelhalmozódás területén az 1890—1900 közötti időszakot. Egy évtized alatt az alaptőke kétszeresére (674 000 frt-ról 1 392 000 frt-ra), a tartaléktőke összege pedig nyolcszorosára (109 837 frt-ról 873 538 frt-ra) növekedett. A betétek összege 10 858 212 frt-ról 19 000 343 frt-ra, a váltótárca 3 554 535 frt-ról 8 068 157 frt-ra, a zálogok összege (a Takarékpénztár kivételével) 154 535 frt-ról 270 784 frt-ra növekedett. Ehhez az évi forgalom több, mint tízszeres emelkedése kapcsolódott (27 996 033 frt-ról 149 421 723 frt-ra). A pénzügyintézetek évi forgalmáról, a növekedő alap- és tartaléktőkéről, valamint az ipari befektetések viszonylagos lassúságáról arra következtethetünk, hogy a kistételű, gyorsan megtérülő és rizikómentes befektetések uralkodóak. Érezhető az 1870-es évek nagy megrázkódtatásokat okozó eseményeinek hatása is. „A legutóbbi válságnak káros hatása ma, tehát majd tíz évvel bekövetkezése időpontjától számítva, még mindig észlelhető. Nyilatkozása a vállalkozási szellem lanyhaságában, az ipari termelésre kért tőkék drágaságában van, mi ismét annak a jele, hogy nálunk még mindig talál a tőke teljesen biztos, s elég jelentékeny kamatlábat biztosító elhelyezést.”²⁴ Az agrárválság, az 1872. VIII.

tc.-t követő, kisipart megrázkódtató „iparszabadság”, a példa szerint is említett 1873-as „nagy krach”, az 1878-as árvíz, a vasúthálózat továbbépülése, amely Miskolcnak, mint korábbi végpontnak a szerepét megváltoztatta a kereskedelmi és hiteléletben is kialakított egy ún. „alkalmazkodási időszakot”. Az 1880-as években kezdődő fellendülés a századfordulót követően tetőződik, amikor is 5 új bankkal kiegészülve Miskolcon 11-re növekszik a pénzüintézetek száma.

A 19. század közepétől a 19. század végére a felhalmozódó tőke mellett figyelemreméltó személyi kapcsolódások alakulnak ki a kereskedelem és ipar egyes területei, valamint a pénzüintézetek irányítói, vezetői között. A kereskedelmi és banktőke összefonódásának (számos hasonló mellett) tipikus példáját szolgáltatja a Lichtenstein-család pályafutása. Id. Lichtenstein József (1802—1852) 1825-ben vaskereskedést alapított Miskolcon, amely üzletházzá válva, s később fia belépésével Lichtenstein-Fűrész cég néven egyike lett a legforgalmasabb városi üzleteknek. Az 1845-ben alapított Miskolci Takarékpénztár alapító részvényese, igazgatósági tagja, majd 1850—1852 között (haláláig) annak elnöke. Fia Lichtenstein József kereskedő, később jelentős földbirtokot vásárol. Kezdeményezője a Miskolci Hitelintézet alapításának, majd mint annak egyik fő részvényese, elnöke is lesz. Az 1892-ben részvénytársasággá alakuló Miskolci Gőztéglagyárnak hasonlóan elnöke lesz. Élénk politikai tevékenységet végzett, két alkalommal volt Miskolc országgyűlési képviselője, s egyik vezetője volt Miskolcon a királyi városság elnyeréséért folytatott harcnak.²⁵

A Lichtensteinékhez hasonló pályafutások mellett jellemzőbb a hitelintézetek támogatását élvező, hitelre alapozott, majd csődbe jutó ipari és kereskedelmi vállalkozások számának növekedése. A Kereskedelmi és Iparkamara 1890. évi jelentése szerint a miskolci törvényszék területén 1899-ben 26, 1890-ben 17 kereskedelmi csőd volt. (Az ipari vállalatok és a 19. század végének ipari csődjei egy későbbi tanulmány témáját jelenthetik.) A 43 kereskedelmi csődből 1890-re 17-et fejeztek be, amelyből 5 vagyonfelosztással, 8 egyezséggel, 4 pedig vagyonihiány miatt ért véget.²⁶ A csődök okát a kortárs jelentés abban látja, hogy „a kereskedő kénytelen vállalkozni tőke nélkül s pedig annál inkább, mivel a gyárak nem csappant vadversenye, az árucikkek túlprodukcója folytán mintegy késztetik s csábítatják, mert a legmesszebbmenő hitelnyújtásban részesül. S látjuk miként keletkezik az üzlet üzlet után kellő tőke nélkül, holott ma már ki-kij tudja, hogy az eredményes létezését kivívó sikeres versenyhez megfelelő tőke okvetlenül szükséges. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy a viszonyok az utóbbi évtizedekben gyökeresen megváltoztak s hogy a korábbi fejletlen kereskedelem s versenyhiány vagy csekély verseny mellett lehetett csekély tőkével üzletet alapítani, ezt kedvező konjunktúrák között nagyra tenni, addig ma már a vidéki városi életben is nagyobb tőke kell az egyszerű szatócs üzlethez, mint talán korábban a nagyobb vegyeskereskedéshez. S nem tévesztendő össze a tőke a hitellel, amivel pedig számosan a tőkét pótolni akarják. Tudjuk, hogy a modern kereskedelmi élet hitel nélkül nem lehet el, de azt is tudjuk, hogy az üzlet már megnyitása napjától kezdve a hitelre nem bázírozható.”²⁷ A vállalkozások tőkehiánya, a csődök növekedő számaránya a kereskedők fluktuációját eredményezte. Borsod megye

területén 1892-ben 37, 1894-ben 71, 1902-ben 104 kereskedelmi üzletbeszűntetés volt. Ugyanakkor 1902-ben 174 új kereskedelmi iparengedélyt adtak ki.²⁸

Miskolc kereskedelmi életét és a kialakult kereskedő réteget elemezve eltekintek az átlagos jövedelemmel rendelkező, átlagos módon élő kereskedők bemutatásától, a két szélső pólust teszem vizsgálat tárgyává. A legtöbb jövedelemmel rendelkező, legnagyobb adót fizető kereskedőket, ill. egy csődleltár kapcsán üzletét beszüntető kereskedőt, valamint e két szélső pont közötti személyi összefonódásokat mutatom be. A kereskedőknek a városi és megyei gazdasági-társadalmi élet irányításában betöltött szerepére, a két szféra összefonódására célszerű áttekinteni a legtöbb adót fizetők megyei névjegyzékét, különös tekintettel a kereskedőkre, s ezen túl a miskolci illetőségűekre. A felsorolásban a sorszám melletti szám az érintett személy megyei összesítésben elfoglalt helyét mutatja. A *-gal jelzett személyeknél az adóösszeget kétszeresen számították. Az adatok az 1889 és az 1890-es évekre vonatkoznak.²⁹

A névjegyzék adatait összegezve megállapíthatjuk, hogy 1889-ben a megye 196 legtöbb adót fizető polgára közül 60 fő, az összes 30,6%-a volt miskolci. Tevékenységük és foglalkozásuk alapján a miskolciak között 7 földbirtokos van, s ezek közül 5 egyben ügyvéd is. A házbirtokosként nyilvántartott 11 adófizető közül viszont 4 ügyvéd. Az összes miskolci ügyvéd száma 16, a kereskedők után a legszámtovább csoport. Miskolcon a kereskedelem különböző formáiban, területein 19 kereskedőt nevez meg a lista, s ezek közül 8 tagja az iparkamarának. A névjegyzéken szereplő iparosok száma 7, ebből 5 önálló iparos, kisiparos, nagyobb ipari vállalkozó viszont 2 (gőzmalom és üvegyár). Megjegyzendő, hogy Hercz Zsigmond gépgyáros e jelzett évben mint vaskereskedő szerepel. Megyei összesítésben számszerűen a földbirtokosokat a kereskedők és a házbirtokosok követik, s feltűnően magas az ügyvédek számaránya. A megye különböző falvaiban 81 földbirtokos, 14 földbirtokos és ügyvéd van, tehát a földbirtokosok tényleges száma 95 fő. A házbirtokosok száma 11 fő, s ez mind miskolci, közülük 4 egyben miskolci ügyvéd is. A kereskedők száma a megyében 24 fő, s ezek közül helyben tevékenykedik 19. Ez az arány egyértelműen mutatja a kereskedelem miskolci koncentráltságát. Feltűnő a kereskedelmi és ipari tevékenységtől látszólag független ügyvédek száma. A megyében adófizetése alapján számontartott ügyvédek közül 4 egyben házbirtokos is, továbbá a földbirtokosok közül 14 ügyvéd is, az egyértelműen ügyvédként praktizálók száma 16. Az ügyvédek tehát egyébként is magas jövedelme, közel fele esetben a ház és a földbirtok jövedelmével egészült még ki.

A következő, 1899. évben a megyei bizottsági tagok névjegyzéke összeségében alig mutat változást. A személyi összetétel megegyezése mellett viszont számottevő sorrendi eltérések tapasztalhatók. Az azonosságok miatt a lista közlése helyett célszerű a változások statisztikáját áttekinteni.³⁰ A megyei névjegyzéken 196 fő között 22 kereskedő szerepel, s közülük 15 miskolci. A miskolciak összes száma (valamennyi tevékenységi formát összesítve) 68 fő, az előző évhez képest jelentős a növekedés. Továbbra is legjelentősebb számú a földbirtokosok csoportja, a 13 földbirtokos-ügyvéddel kiegészítve összesen 97 fő. A házbirtokosok ismét teljes egészében miskolciak, a 4 házbirtokos-ügyvéddel kiegészítve összesen 12 fő. Az ügyvédek összes száma 25 fő. A kereskedők és ügyvédek száma minimálisan csökken, a házbirtokosoké és or-

Sorsz.	Lista szám	Név	Foglalkozás	Lakhely	Adóösszeg frt. kr.
1.	5	Xivkovich Emil	földbirtokos	Miskolc	3559,87
2.	9	* Lichtenstein József	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	2903,10
3.	11	* Pollák Mór	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	2540,00
4.	20	* Cziner Jakab	kereskedő, iparkamarai tag	S. Szentpéter	1948,54
5.	35	* Bródi Miksa	kereskedő, iparkamarai tag	S. Szentpéter	1348,30
6.	36	* Horváth Lajos	házbirtokos, ügyv.	Miskolc	1335,22
7.	38	* Dr. Csáthy Szabó István	házbirtokos, jogtudor	Miskolc	1282,46
8.	39	* Vánca Mihály	házbirtokos, ügyv.	Miskolc	1271,78
9.	40	* Radvány István	gőzmalom igazgató, keresk. kam. elnök	Miskolc	1237,10
10.	45	* Soltész Nagy Albert	házbirtokos, ügyv.	Miskolc	1085,56
11.	47	* Schusselka Gusztáv	üveggyáros, iparkamarai tag	Gyertyánvölgy	1065,84
12.	48	* Dr. Szabó Gyula	gyógyszerész, vegytudor	Miskolc	1034,20
13.	52	* Fischer Mór	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	1004,38
14.	55	* Propper Ignác	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	989,20
15.	57	Dick Mór	kereskedő	Miskolc	968,80
16.	58	* Lax Gyula	vállalkozó, iparkamarai tag	Miskolc	952,62
17.	59	* Szeremley Lajos	ügyvéd	Miskolc	928,86
18.	62	* Harangi Gyula	kereskedő, iparkamarai tag	M.kövesd	906,70
19.	64	* Grünfeld Ignác	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	858,90
20.	69	* Mikuleczky István	ügyvéd	Miskolc	811,64
21.	70	* Bay Barnabás	földbirtokos, ügyv.	Miskolc	810,80
22.	71	* Bizony Tamás	földbirtokos, ügyv.	Miskolc	798,64
23.	72	Rott E. M.	földbirtokos	Miskolc	781,70
24.	75	* Dálnoky Nagy Barnabás	kir. közjegyző, ügyvéd	Miskolc	769,28
25.	89	* Kun Kálmán	házbirtokos, ügyv.	Miskolc	704,22
26.	94	* Dr. Ráczy György	gyógyszerész, vegytudor	Miskolc	666,16
27.	97	* Debreczeny Dániel	kereskedő	Miskolc	631,20
28.	100	Spuller József	házbirtokos	Miskolc	621,64
29.	106	Lázár Miksa	kereskedő	Miskolc	583,25

Sorsz.	Lista szám	Név	Foglalkozás	Lakhely	Adóösszeg frt. kr.
30.	107	* Fűrész Ferenc	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	582,00
31.	110	Friedmann Gábor	kereskedő	Miskolc	558,84
32.	111	Silbiger Ármin	kereskedő	Miskolc	551,70
33.	112	Furmin János	házbirtokos	Miskolc	549,33
34.	114	* Ferenczi Bernát	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	543,40
35.	116	Paczauer Mór	vállalkozó	Miskolc	541,21
36.	121	* Dr. Forty Károly	orvos	Miskolc	525,70
37.	127	Soltész János	iparos	Miskolc	505,17
38.	129	* Dr. Markó László	orvos	Miskolc	501,00
39.	130	Friedmann Gyula	kereskedő	Miskolc	499,31
40.	138	Engel Sámuel	kereskedő	Miskolc	472,22
41.	143	Dróth Herman	kereskedő	Bódva	459,69
42.	145	Soltész Nagy Kálmán	földbirtokos, ügyv.	Miskolc	449,10
43.	146	Kohn Jakab	kereskedő	Miskolc	448,20
44.	147	* Jesze István	ügyvéd	Miskolc	442,46
45.	148	* Pollák Jakab	házbirtokos, iparkamarai tag	Miskolc	442,20
46.	156	Smajda János	iparos	Miskolc	429,32
47.	161	* Hercz Zsigmond	kereskedő, iparkamarai tag	Miskolc	423,00
48.	162	* Szücs Sámuel	földbirtokos, ügyv.	Miskolc	420,36
49.	163	* Kun István	földbirtokos, ügyv.	Miskolc	417,60
50.	165	Harangi Vilmos	kereskedő	Miskolc	413,10
51.		* Molnár Elek	ügyvéd	Miskolc	406,48
52.	171	Flór Salamon	kereskedő	Ónod	391,17
53.	173	Róth József	iparos	Miskolc	382,71
54.	173	* Dr. Popper József	orvos	Miskolc	382,20
55.	175	Greuter Antal	házbirtokos	Miskolc	381,34
56.	177	Feyerstein Markus	kereskedő	Miskolc	378,63
57.	178	Schlesinger Izrael	iparos	Miskolc	375,70
58.	179	Friedman Simon	kereskedő	Miskolc	374,01
59.	181	* Kiss Lajos	ügyvéd	Miskolc	368,86
60.	182	* Kovács György	házbirtokos, okl. gazdasz	Miskolc	365,26
61.	183	* Dr. Grósz József	orvos	Miskolc	365,00
62.	185	* Sassy Szabó István	ügyvéd	Miskolc	347,32
63.	190	Steiner Lipót	vállalkozó	Miskolc	341,76
64.	194	Rácz József	házbirtokos	Miskolc	336,92
65.	195	Karner Miklós	vendéglős	Miskolc	336,29
66.	196	Friedman Vilmos	iparos	Miskolc	332,72

vosoké nem változik, a földbirtokosoké nem számottevően növekszik. A kiszámú változást az ipari tevékenység képviselői eredményezik.

A két év adatainak összesítése, miskolci vonatkozásainak kiemelése mutatja, hogy a jelentős évi jövedelemmel rendelkező kereskedők Miskolcon koncentráálódtak, számuk itt a földbirtokosokénál is jelentősebb, s megelőznek minden más réteget. Tőkéjük a legmozgékonyabb, a város gazdasági és társadalmi életében, irányításában jelentőségük meghatározó. Ezt igazolja Miskolc város 100 legtöbb adót fizető polgárának névjegyzéke 1889—1890-ben.³¹

A 125 személy nevét magábfoglaló lista 35 kereskedőt említ, s ez több, mint negyedrésze a legtöbb adót fizető polgároknak. Ez az arány a kereskedelem súlyát, a tőkefelhalmozásban játszott szerepét önmagában bizonyítja. Mindemellett a listán szereplő csaknem valamennyi kereskedő nevével találkozzunk valamelyik miskolci pénzügyi, vagy részvénytársaság részvényeseként. Kevesebben tagjai a *Kereskedelmi és Iparkamara* vezetőségének, vagy valamelyik szakcsoport irányító testületének. A kereskedők közül mindössze 4 kapcsolódik gyári tevékenységhez. Mint kereskedő, s egyben termékáros szerepel Pollák Mór ecetgyáros, Hercz Zsigmond gépgyártulajdonos és gépkereskedő, Koós Soma üveg- és porcelánkereskedő, Leszih Miksa gépgyáros és kereskedő, a többi a kereskedelem hagyományos ágazataiban tevékenykedik. Az utóbbiak közül nem kiemelkedő, de számottevő volt a fával történő kereskedés. A kamarai jelentések szerint Borsodban 1888-ban 26 fakereskedő volt, s a kereskedelem akkori 33 formája között a foglalkozók számát tekintve a fakereskedés a 7. helyen áll. A viszonylag nagy fluktuáció miatt vizsgált időszakunkban a miskolci fakereskedők száma nem ismeretes. Viszont egy fakereskedő csődlettárát teljes iratanyagával őrzi a múzeum helytörténeti adattára. E dokumentációs anyag az üzletvezetésen és árukészleten, a vásárlók által igényelt termékeken túl alkalmas a korszak személyi kötődéseinek vizsgálatára. Az 1889-ben bejelentett 26 csőd egyike volt Hochmann Ignác fakereskedő csődje, amelyről először 1889. okt. 24-én a *Borsod-Miskolczi Értesítő* tájékoztat. „Tegnapelőtt városunk kereskedő és üzleti köreiből lényeges bukások híre terjedt el. Vagyonilag megbuktak ugyanis Weisz Soma terménykereskedő cég, továbbá Weisz József és mint tegnap értesültünk Hochmann Ignác fakereskedő is. A törvényszék a csődöt ellenők elrendelte és csőd gondnokul Bizony Ákos és Lengyel Lajos ügyvédek lettek kinevezve. A miskolczi pénzügyi testületek többé-kevésbé érdekelve vannak ugyan, de nem nagy összegekkel.”³² A csődlettárát 1889. okt. 25-én Dálnoki Nagy Barnabás kir. közjegyző, Bizony Ákos ügyvéd, csődtömeggondnoksága alatt két szakértő tanú segítségével a csődbejutott Szeles utca 17. és 18. számú házában és üzleti helységében készítették.³³ A csődlettár megállapítása és a hitelezők számbavétele a bejegyzések szerint október 25-től november 9-ig tartott. A számbavétel a következő csoportosításban történt: I. ingatlan, II. ingóság (a ház alatti pincében, a raktárban, a raktár padon, az irodában, a szabad raktárban, az istállóban, az előszobában, a vendégszobában, a gyermekszobában, a hálószobában és a konyhában). A számbavett ingó és ingatlan vagyon 350 tétel volt, amelyen belül az árukészlet beszerzési ára 13 289,83 frt., az ingóságok értéke 1753,60 frt., a leltárkönyv szerinti követeléseinek összege 29 458,88 frt., a két háztulajdon felerészének összege 9640 frt., a miskolci izraelita új imaházról 380 frt., vala-

Sorsz.	Név	Foglalkozás
1.	Borsod-Miskolci Gőzmalom	—
2.	Miskolci Takarékegyelet	—
3.	Hítelbank	—
4.	Takarékpénztár	—
5.	Xifkovich Emil	földbirtokos, magánzó
6.	Pásztély János	
7.	Pollák Mór	kereskedő, ecetgyáros
8.	Lichtenstein József	kereskedő (vaskereskedő)
9.	Miskolci Hítelintézet	—
10.	Dr. Juhász Pál	földbirtokos, vegyész
11.	Dr. Szabó Gyula	gyógyszerész
12.	Magyar Államvasutak	—
13.	Soltész Nagy Albert	házbirtokos, ügyvéd
14.	Váncza Mihály	házbirtokos, ügyvéd
15.	Radvány István	gőzmalom igazgató
16.	Grünfeld Ödön	kereskedő (borkereskedő)
17.	Görög Egyház	—
18.	Horváth Lajos	házbirtokos, ügyvéd
19.	Kohn Jakab	kereskedő
20.	Szeremley Lajos	házbirtokos, ügyvéd
21.	Kohn Lázárné	virilista 1875-től
22.	Rott E. M.	házbirtokos
23.	Feuerstein Márkus	kereskedő
24.	Engel Sámuel	kereskedő (fakereskedő)
25.	Silbiger Ármin	kereskedő (posztókereskedés)
26.	Kun Kálmán	házbirtokos
27.	Dr. Csáthy Szabó István	házbirtokos, gyógyszerész
28.	Dr. Rác György	gyógyszerész, patikus
29.	Hercz Zsigmond	gépgyártulajdonos, gépkereskedő
30.	Dálnoky Nagy Barnabás	közjegyző
31.	Dr. Gencsi Soma	ügyvéd
32.	Fürész Ferenc	kereskedő (vaskereskedő, majd fűszerkereskedő)
33.	Furman János	téglagyáros
34.	Lázár Miksa	kereskedő (bőrkereskedő)
35.	Kubacska Istvánné	kereskedő (vaskereskedés)
36.	Fischer Mór	kereskedő (szeszkereskedés)
37.	Debreczeny Dániel	házbirtokos (fűszerkereskedő)
38.	Forster Rezső	nyomdatulajdonos
39.	Dr. Szaffka Dénes	ügyvéd
40.	Forty Károly	orvos
41.	Mádai János	iparos
42.	Reformáta Egyház	—
43.	Dr. Markó László	orvos

Sorsz.	Név	Foglalkozás
44.	Dr. Propper Géza	házbirtokos, jogtudor
45.	Koós Károly	mészáros
46.	Koós Miksa	vírilista 1892-ben
47.	Fortin János	lelkész
48.	özv. Mahr Károlyné	kereskedő (fűszerkereskedő)
49.	Kobek József	
50.	Dr. Bódogh Albert örökösei	
51.	Hercz László	kereskedő
52.	Pollák Jakab	házbirtokos
53.	Soltész János	kereskedő (marhakereskedő)
54.	Grünfeld Ignác	kereskedő (szesznyakereskedő)
55.	Spuller A. József	fűszerkereskedő
56.	Greuter Antal	házbirtokos
57.	Színház Részvénytársaság	—
58.	Breuer Adolf	bérlő
59.	Strausz János	
60.	Kovács György	házbirtokos, magánzó
61.	Kun Bertalan	püspök
62.	Koós Soma	kereskedő (vas, majd üveg- és porcelánkeresk. a B-M-i Hitelb. vezérig.)
63.	Dr. Popper József	orvos
64.	Friedmann Vilmos	kereskedő, (hús-, majd ruha keresk. később virslis)
65.	Róth József	fakereskedő
66.	Friedmann Simon	kereskedő (borkereskedő)
67.	Dr. Grósz József	orvos
68.	Török Vilma	
69.	Gr. Vay Tihamér	magánzó
70.	Fleiszig Eduárd	
71.	Kun Jánosné	
72.	Sassy István	
73.	Friedmann Gábor	kereskedő (ruhakereskedő)
74.	Steiner Leopold	vállalkozó
75.	Grünvald Ede	kereskedő (divatárakereskedő)
76.	Kiss Lajos	ügyvéd
77.	Karner Miklós	
78.	Dr. Reisz József	orvos
79.	Szalay Elekné	
80.	Láczay Józsefné	
81.	Grünfeld Sándor	magánzó
82.	Rác József	házbirtokos
83.	Lachs Gyula	vállalkozó
84.	Leszih Miksa	kereskedő, gépgyáros
85.	Berczy László	kereskedő (fűszer- és vegyeskeresk.)

Sorsz.	Név	Foglalkozás
86.	Sarkadi János	
87.	Ujhelyi Miklós	iparos, mészáros
88.	Dr. Holländer Gusztáv	ügyvéd
89.	Weschler Antal	
90.	Mayer Rezső	gyógyszerész
91.	Kupfer Móricz	kereskedő (vaskereskedő)
92.	Pfíglér Ferenc	kereskedő (üveg- és porcelán kereskedő)
93.	Mahr Pál	kereskedő, földbirtokos
94.	Propper Ignáczné	kereskedő (bőrkereskedő)
95.	Zurich János	iparos (serfőző)
96.	Holtzer György	
97.	Bartányi Károly	tisztartó
98.	Szathmáry Kir. Pálné	kereskedő (gazdasági terménycsarnok)
99.	Bató István	háztulajdonos
100.	Friedmann Gyula	kereskedő

Póttagok

1.	Ráczi Jenő	
2.	Krausz József	kórháztulajdonos
3.	Tordai Sándor	iparos, kovács
4.	Bartányi Gyula	
5.	Mösz Frigyes	birtokos
6.	Rosenthal Vilmos	kereskedő
7.	Roth József	fakereskedő
8.	Bizony Ákos	ügyvéd
9.	Szerényi József	ügyvéd
10.	Késmárki Evang. Liceum	
11.	Id. Csorba János	
12.	Görgei Márton	
13.	Dobrok János	
14.	Robicsék Emánuel	kereskedő (lisztkereskedő)
15.	Friedmann Sámuel	kereskedő
16.	Dr. Kazai Mór	
17.	Petro József	ügyvéd
18.	Halmy Gyula	tanár
19.	Steinfeld Salamon	magánzó
20.	Diamond Joachim	kereskedő (borkereskedő)
21.	Weisz József	
22.	Feiler Mátyás	fürdő
23.	Kohn J. Leopold	kereskedő
24.	Silberstein Mór	kereskedő (papírkereskedő)
25.	Pick Jakab	kereskedő (bútorkereskedő)

mint a Sörház utcai kert értékének felerésze 414,41 frt. értékben összesen 54 936 frt. 72 kr. ténylegesen meglevő értéket eredményezett.

Az összesen túlmenően az ingó vagyon felsorolása a faáru mellett adatokat szolgáltat a kelendő, a korra jellemző és igényelt, fából készült használati cikkekre és eszközökre vonatkozóan. Az ingóságok megnevezésénél 5—185 tételszám alatt különféle minőségű és értékű deszka, faléc, szántó kerék, kocsi kerék, boríték deszka, szapuló, szekéroldal, furik, keréktalp, küllő, nagymennyiségű hálórúd, valamint I. és II. osztályú zszindely van felsorolva. Egy-egy félkész vagy késztermék darabszáma 1—2000 között változik. (A mennyiség tekintetében kivételt képez a zszindely, amelyből 37 200 drb.-ot vettek leltárba). E tételek alatt számbavett anyagféleségek mennyisége tízezres egységekben fejezhető ki.

A ház alatti pincében 186—213 tétel alatt különféle mezőgazdasági és háztartási eszközöket vettek számba, az alábbiak szerint: 1-es dézsa 56 drb., 2-es dézsa 17 drb., 3-as dézsa 15 drb., 4-es dézsa 40 drb., 1-es mosogató 25 drb., 2-es mosogató 32 drb., 3-as mosogató 13 drb., különféle méretű vasalt faveder 411 drb., putton 26 drb., kupa 2 drb., sajtár 9 drb., fül nélküli mosogató 8 drb., nagy tekenő 1 drb., pitli 25 drb., különféle tölgyfa edények 10 drb., különféle tekenők 122 drb., járom, 13 drb., favilla 12 drb., vanna (?) 20 drb., gyuró tábla 5 drb., fa abroncsos veder 7 drb., soroglya 5 drb., fa mozsár 5 drb., kis tonna 2 drb., 214—225 tétel alatt „a raktárban”: kátrány papir 28 csomag, járom 128 drb., lapát 14 drb., zszindelyszeg 384 csomag, gyékénylábtorlő 24 drb., járom 96 drb., lapát 90 drb., lőcs 55 drb., furnirok állványon, 200 drb. somfa, tölgyfa kád 1 drb., hordó karika 500 drb. 226—240 tétel alatt vegyes termékek „a raktár padon”: 170 csomó nyirág, 145 drb. nyir seprő, 125 drb. hadaró, 70 drb. gereblye nyél, 36 drb. gyékény lábtorlő, 1 drb. szalma fonatú karosszék, 1000 db. rózsa karó, 50 db. méhköpi, 120 drb. ágy gyékény, 358 négyzetméter nád, 105 drb. különféle gyékény, 80 drb. szemét kosár, 30 drb. háti kosár, 4 drb. boros kosár, 200 db. különféle méretű nyelek. 241—249. tétel között az iroda bútorzatát vették számba: 1 drb. tűzmentes Poefel-féle pénz szekrény, 1 drb. fényezett íróasztal állvánnyal, 3 drb. álló asztal, 1 drb. asztal 5 székkal, 1 drb. festett nyoszolya, 2 drb. állvány és 1 drb. pipatartó, 1 drb. kis fali tükör, 1 drb. másoló gép, 1 állványon 235 drb. sodronyszeg.

A búzavásáron lévő szabad raktárban 250—293. tétel alatt 5381 drb. tiszai deszka, faragott tölgyfa oszlop, gömbölyű kőrősfá, evező rud, faragott fa, drugár, deszka, lécs, tüzre való favég, bárdolatlan fa, tüzifa, kőrös hasitvány és diófa.

Az istállóban 294—296. tételek: 2 drb. herélt ló, 1 pár lószerszám és 2 drb. vasabroncsos veder. „Az udvaron” 297—302 tételek: 1 drb. zöldre festett teher kocsi, 1 drb. ócska teher kocsi, 1 drb. kis könnyű, Pheton-kocsi, 1 drb. létra, 1 drb. tűzi fecskendő, 1 drb. fenyőfa asztal. „Az előszobában” 303—311. tételek: 1 drb. fényezett ebédlő asztal és 7 szék, 2 drb. függő lámpa, 1 drb. kétajtu, festett ruha szekrény, 1 drb. kis festett könyv szekrény, 1 drb. festett állvány, 12 drb. aranyozott képráma, 12 személyre való porcellán edény, 12 személy részére alpacca evő készlet, 6 személyre való üveg edény.

A vendég szobában 312—318 tétel alatt: 1 drb. rips garnitur 9 darabból,

1 drb. fényezett Salon asztal, 1 drb. aranykeretű fali tükör, 1 drb. Lorenz féle ócska zongora, 1 drb. függő lámpa, 2 drb. virág kosár, 2 drb. porcellán váza makand csokorral, 4 drb. futó szőnyeg és 3 drb. függöny . A „gyermek szobában” 320—330 tétel alatti felsorolásban: 1 drb. fényezett ágy, 1 drb. diófa gyermek ágy, 1 drb. fényezett mosdó szekrény, 2 drb. kétajtójú festett ruha szekrény, 1 drb. szerveta prés, 2 drb. fa szék, 1 drb. fa tartó láda, 1 drb. kis női pipere tükör, 2 drb. alpacca zongora-gyertya tartó, 2 drb. ezüst gyertya tartó, 1 db függő lámpa.

A *háló szobában* 331—339. tétel alatti felsorolásban: 2 drb. fényezett ágy sodrony betéttel, 2 drb. kétajtójú fényezett Schifffon, 1 drb. fekete bőr diván, 1 drb. vas mosdó asztal felszereléssel, 1 drb. Singer féle varró gép, 1 drb. fényezett toilet tükör, 2 drb. Thonet féle nádszék, 2 drb. aranyozott képráma és fali gyertyatartó, 2 drb. kis lábszőnyeg.

A *konyhában* 340—351 tétel közötti felsorolásban: 1 drb. vas cselédágy, 2 drb. fenyüfa konyha asztal, 1 drb. fenyüfa állvány, 2 drb. konyha szék, 1 drb. vizes lóca, 2 drb. vasabroncsos rocska, 15 drb. különféle konyha edények, 1 drb. husórló öntött vasból, 1 drb. kávé örlő, 1 drb. sárga réz mozsár, 6 drb. különféle réz edény, valamint készpénzben 83 frt. 95 kr.

A csődleltár bemutatott, tételes felsorolású része, ennek az árukészlet mennyiségét és milyenségét számba vevő egysége néprajzi vonatkozásban is figyelemreméltó. Hochmann Ignác árukapcsolatai az adósok listáját áttekintve — elsősorban miskolci vonatkozásúak. Nem zárhatjuk ki viszont a szomszédos falvakba történő szállítás, ill. a faluról érkezők vásárlásának lehetőségét. A számbavett árukészlet az igényeket nemcsak Miskolc, hanem a szomszédos területek vonatkozásában is sejteti. Ennek megfelelően elsősorban a paraszti, de a városi háztartásokban, gazdaságokban is használták, jelentős mennyiségben igényelték a különböző dézsákat. A mosogatókat jobbra a városi lakásokban használhatták, a különféle kosarak polgári és paraszti háztartásba egyaránt kerülhettek. Érdekes, az ekkor már ritka használatú kupa, pitli és vanna (?) előfordulása. A számbavett tételek jelentős mennyisége mezőgazdasági jellegű, állattartáshoz és földműveléshez, általában gazdálkodáshoz kapcsolódó eszköz és eszközdarab. Így a járom, amelyet többször is, és nagy tételben vettek számba. Hasonlóan az állattartáshoz kapcsolódik a sajtár és a soroglya. A földművelés, a gabona betakarításának eszközei közül a favilla, lapát, gereblye és eszköznyelek vannak nagy mennyiségben. Az építkezés és tetőfedés vonatkozásában megállapítható a faszindely fontos szerepe.

A lakás különböző egységeiben számba vett bútordarab sem értékében, sem mennyiségében nem utal kiemelkedő, az átlagostól eltérő életmódra, a lakás fényűzést nélkülöző, egyszerű berendezésű.

A csődleltár második része Hochmann Ignác leltárkönyv szerint fennálló követeléseit tartalmazza. Az adósok és a tartozások felsorolása 351—1006 tétel között 624 személyt érint. Ezek elsősorban miskolci és Miskolc környéki iparosok, kereskedők. A tartozások összege 29 458 frt. 88 kr. (az alábbi felsorolásban csak az 50 frt-n felüli adósságokat emelem ki):

Név	Foglalkozás :	Lakóhely	Tartozás összege
Berecz József		Miskolcz	177,12
Ádler Károly	városi főmérnök	Miskolcz	53,99
Bencsik Ignác		Miskolcz	75,00
Maruzsák Károly		Miskolcz	108,34
Dálnoky Nagy Barnabás	városi közjegyző	Miskolcz	69,30
Danuka András		Miskolcz	53,00
Laczkó András és neje		Csaba	65,29
Czeglédy N.		Miskolcz	65,89
Windt István	mérnök	Eger	810,88
Grünfeld Ignác fia		Miskolcz	123,29
Schwarcz Ferenc	ecetgyáros	Miskolcz	90,06
Takács János	kőműves	Miskolcz	106,23
Csevenyák János		Miskolcz	150,77
Kecskés Károly		Miskolcz	68,00
Deutsch Sámuel	asztalos	Miskolcz	50,67
Keczel N.		Miskolcz	141,26
Gál Pál		Csaba	74,70
Dr. Kovács Gyula	jogász	Miskolcz	55,17
Tékes Lajos		Miskolcz	55,25
Weisz Mózes		Miskolcz	164,37
Lővy Simon		Miskolcz	166,46
Császár János	ács	Miskolcz	166,05
Kis István	építész	S.vámos	59,79
Makó József		Miskolcz	279,65
Schönwald Ábrahám		?	50,00
Dr. Schwarcz J.	ügyvéd	Miskolcz	256,85
Zámpory János és neje		Miskolcz	152,73
Kelemen János		?	363,27
Feldman Leopold	kereskedő	Miskolcz	89,01
Hickman Károly	mérnök	Eger	89,25
Bedics Samu		Miskolcz	59,27
Plácsek Lajos		Miskolcz	46,00
Rácz András		Miskolcz	56,49
Temetkezési Egylet		Miskolcz	62,20
Heimlich Adolf		Miskolcz	61,99
Tigerman Mihály		Sz.besenyő	254,22
Harsány Község			212,39
Czakó István		Miskolcz	65,50
Klein Ede	építész	Miskolcz	103,67
Martin Zsigmond		Miskolcz	230,89
Schwarcz Mór	pincér	?	56,36
Welk Ferenc		Miskolcz	260,29
Szhrach Tamás		Miskolcz	80,84
Borosivics János		Miskolcz	669,85

Név	Foglalkozás	Lakóhely	Tartozás összege
Schmidt János	muzsikus	Miskolcz	639,94
Vajda István		Miskolcz	223,00
Zachradnyik és neje		Miskolcz	109,78
Arausz Dávid		Miskolcz	73,93
Tokaji István		Miskolcz	287,03
Krausz Helena		Miskolcz	67,00
Strausz Adolf		Miskolcz	495,00
Weisz Jakab fia		Miskolcz	402,84
Kissházi József		S.vámos	69,09
Bereczky Károly		Csaba	169,65
Elizeus János		Miskolcz	145,74
Paulik István		Miskolcz	69,79
Kalassay András		Miskolcz	149,79
Világi Károly		Miskolcz	180,16
Harkányi Frigyes	Új Világ	Miskolcz	147,60
Ipar-tanműhely		Miskolcz	106,71
Tóth Pál	tanár	Miskolcz	58,57
Markus és neje		Miskolcz	75,00
Hevessy János és neje		Miskolcz	182,80
Simon Géza		Miskolcz	78,77
Ferenczy Sándorné		Miskolcz	71,20
Szendrovics Sámuel		Eperjes	74,41
Lövve Adolf		Miskolcz	105,27
Kollár Miklós és neje		Miskolcz	130,86
Falkeinstein Soma	kereskedő	Miskolcz	54,80
Svidenszky Károly		Miskolcz	50,00
Nagy Gábor		Miskolcz	94,79
Szabó Kerekes Kálmán		Miskolcz	150,71
Fodor Endre		Miskolcz	67,75
Schneider Mihály	iparos	Miskolcz	552,86
Patzauer Mór	vállalkozó	Miskolcz	60,27
Istvánkó János és neje		Miskolcz	179,72
Miskolcz város			211,32
Siroki György		Miskolcz	68,75
Malieski	vasutas	Miskolcz	65,23
Kormos András	iparos	Miskolcz	51,90
Bojtár András		Miskolcz	58,91
Keresztesi S.		Miskolcz	140,75
Dr. Gencsi Soma	ügyvéd	Miskolcz	86,03
Schwarz Manó és neje	kereskedő	Miskolcz	50,08
Czeisler S. és neje	földbirtokos M. Nyárad	Miskolcz	394,09
Szilvássy Ferenc	Felső miskolci plébános	Miskolcz	150,40
Pick Jakab	iparos és kereskedő, bútorgyáros	Miskolcz	95,96

Név	Foglalkozás	Lakóhely	Tartozás összege
Szabó János	tanár	Miskolcz	58,14
Báró Vay Béla	vármegyei főispán	A.zsolca	645,30
Gönczy Károly		Miskolcz	153,69
Matesz János		Miskolcz	70,00
Sztrakovics János		Miskolcz	58,93
Drucker Herman		Miskolcz	115,00
Urana József		Miskolcz	63,54
Gescheidt Herman		Putnok	52,50
Spuller A. József	kereskedő	Miskolcz	52,90
Heiduschek és neje		Miskolcz	182,66
Kosusnyik Ignác és neje		Miskolcz	424,30
Moskovics	gépgyáros	Miskolcz	86,94
Hoffman Józsefné		Miskolcz	85,00
Frieber Lipót		Miskolcz	71,84
Csucus Pál		Miskolcz	96,70
Strausz Adolf és neje		Miskolcz	194,70
Melter Gyula	vasutas	Miskolcz	159,14
Hercz Zsigmond	gépgyáros	Miskolcz	170,95
Tökés Lajos		Miskolcz	115,36
Szlavkoczky Mihály		Miskolcz	257,58
Szathmáry József és neje		Miskolcz	235,64
Friedman Leopold	kereskedő	Miskolcz	53,92
Dualovszky	asztalos	Miskolcz	319,00
Rottman Vilmos		Miskolcz	257,57
Zsuppán László		Miskolcz	362,25
Görgey Márton	kereskedő	Miskolcz	306,69
Kolba M. és fia	papírgyáros	D. Győr	473,01
Zsuppán János		Miskolcz	219,61
Gr. Erdődy István		Gyömrő	696,54
Rác Ignác		Miskolcz	66,00
Kemenszky Dániel		Miskolcz	228,49
Chevra Kadischa	kórház	Miskolcz	87,46
Antal Péter		Miskolcz	80,00
Fekete Sándor	asztalos	Miskolcz	527,30
Molnár Bertalan özvegye	aljegyző	Miskolcz	429,70
Kovacsék Dávid		Diósgyőr	298,71
Borosovics János		Miskolcz	506,22
Nagy Elek		Miskolcz	155,37
Róth József		Miskolcz	150,00
Kirner Ede		ismeretlen	119,51
Rakosnyik József		ismeretlen	64,87
Fischer Dávid		Miskolcz	188,50
Siminyák István		Miskolcz	70,00

Az adósok előbbi listáját még kiegészíti 86 olyan személy, amely foglalkozása szerint azonosítható. A lista további részében olyan adósok neveit tartalmazza, akik átlagos vásárlók, átlagos emberek abban a vonatkozásban, hogy a város társadalmi életében ismertebb szerepet nem játszottak, funkciót nem tölthettek be. Foglalkozása, mestersége vagy választott funkciója alapján 106 személyt lehet azonosítani. Hochmann Ignác fakereskedővel ezek szerint üzleti, ill. hitelkapcsolatban állt: 1 kárpitos, 5 molnár, 1 lakatos, 19 asztalos, 4 kocsmáros és vendéglős, 1 órás, 2 bodnár, 11 ács, 2 mészáros, 2 festő, 1 suszter, 1 kőporos, 1 pék, 1 bábsütő, két kőműves, 3 vasutas, 1 levélhordó, 1 vássonfehérítő, 1 kerékgyártó, 1 metsző, 1 szappanos, 1 kéményseprő. A kereskedők közül a kőszén-, a ruha-, a bútór-, és a fűszerkereskedő fordul elő, ugyancsak ide sorolhatók a lóeladással és a szekerezéssel foglalkozók is. A gyáripar képviselői közül 1 enyvgyáros, 4 gépgyáros, 1 üvegyáros és 1 papírgyáros szerepel. Különböző számarányban megtaláljuk a földbirtokost és bérlőt, a tanárt, az építész, a mérnököt, a jegyzőt, a muzsikust, a plébánost, de még a főispánt is. A személyenkénti adósságok nem jelentősek, de jól mutatják Hochmann Ignác széleskörű, a városi társadalom csaknem minden rétegét érintő üzleti kapcsolatait. A személyi kapcsolatokat, kötődéseket jól mutatja, hogy az adósok listáján szerepel Dálnoky Nagy Barnabás közjegyző is, aki a csődleltárat készítette. Figyelemreméltó a vagyoni állapot egészére vonatkozólag, hogy Hochmann Ignác hitelezéseinek összege (29475.84 frt.) nagyobb volt, mint a meglévő árukészlet, az egyéb ingó és ingatlan vagyonainak összege (25477.83 frt.). Az általa biztosított hitelnek így nem volt megfelelő fedezete. A pénzügyintézetek felé fokozatosan eladósodott (19.820 frt.), egyéb nagytételű tartozásainak összege, amelyeket személyektől vett fel, meghaladta a 37.000 frt.-t. A Hochmann Ignácnak nyújtott hitelek, ill. hitelkapcsolatok értékelése a Bizony Ákos által készített „Vagyoni állapot kimutatás”-ból történhet:

	Foglalkozás	Lakhely	Követel
1.	Takarékpénztár	Miskolcz	4350,00
2.	Ugyanannak betáblázott fele része		5000,00
3.	Ugyanannak esedékessé vált kamatja		280,00
4.	Hitelintézetnek	Miskolcz	2540,00
5.	Takarékegyletnek	Miskolcz	3750,00
6.	Hitelbanknak	Miskolcz	3900,00
7.	Rott E. M.	házbirtokos	Miskolcz 3448,00
8.	Silbiger Ármin	kereskedő	Miskolcz 4000,00
9.	Silbiger Testv.		Miskolcz 106,55
10.	Rosenthal Vilmos	kereskedő	Miskolcz 1000,00
11.	Grosz Fülöp		Miskolcz 1000,00
12.	Greiter Antal	házbirtokos	Miskolcz 500,00

		Foglalkozás	Lakhely	Követel
13.	Schwarz Herman		Miskolcz	500,00
14.	Neufeld Lipót		Miskolcz	818,49
15.	Kupfer Mór	vaskereskedő	Miskolcz	698,81
16.	Klein Gáspár		Miskolcz	124,00
17.	Pollák Mór	ecetgyáros, kereskedő	Miskolcz	103,62
18.	Altman Adolf		Miskolcz	71,63
19.	Kubacska István	vaskereskedő	Miskolcz	8,86
20.	Rotha Géza		Miskolcz	17,79
21.	Hochmann Miksa	fűszer-, vegyeskereskedő	Miskolcz	1100,00
22.	Negyedik negyed adóhát- rálék megközelítve			25,00
23.	Misk. kri. tvszék. 6290/ 872. sz. végzés folytán (hozomány és hitbér)			9000,00
24.	Böhm József		Budapest	1703,98
25.	Schülcz és Pollák		Budapest	800,00
26.	Brehn János		Budapest	379,59
27.	Kuhinka Gyula		?	2121,13
28.	Teier és Klein		Szolnok	2022,65
29.	Eichner H.	fakereskedő	Bécs	1001,50
30.	Wohl Ede		Bécs	1034,91
31.	Pooer Adolf cég		Bécs	392,81
32.	Zimmermann Sámuel		Nagy Sáros	659,53
33.	Szendrovits Sámuel		Eperjes	188,68
34.	Nendörfer Mór (nagybittsei cég)		Podwieska	357,71
35.	Kügel és Tyroler		?	801,16
36.	Biermann S.		Bártfa	959,53
37.	Donáth és Háás		Troppau	901,47
38.	Schlesinger és Nörberger kassai cég		Iglon	1080,58
39.	Händler Izsák		Bajorvágás	290,75
40.	Nengröschel Mózes		Palotsa	450,00
41.	Nérnberger T. és fiai		Fiume	595,75
42.	Schlesinger Miksa		Kassa	695,21
43.	Goldhammer Leisor		Skole	267,36
44.	Robinson és társa		Mnisek	248,80
45.	Kisák György		Rimabánya	140,00
46.	Kröll Károly		Jolsva	72,04

A „vagyoni állapot kimutatás”-nak két lényeges összetevője van: a miskolci pénzügyintézetektől (Takarékpénztár, Hitelintézet, Hitelbank, Takarékegyület) felvett kölcsön, másrészt a miskolci, budapesti és főleg külföldi kereskedő cégektől és személyektől föltehetőleg áruvásárlás, árucseré során kialakult tartozás. A miskolci és Miskolc-környéki árukapcsolatok mellett előbbi táblázatunk jól érzékelteti Hochmann Ignác jelentős kapcsolatát a miskolci hitelállalattal, valamint üzleti kapcsolatainak sokirányúságát.

Hochmann Ignác csődjére vonatkozó múzeumi dokumentáció adatai, elszámolásai azt mutatják, hogy a fennálló tényleges tartozások összege 57507.90 frt. volt, s ezzel szemben az ingó és ingatlan vagyon, az árukészlet elvi értéke, a behajtható tartozások összege pedig 54396.72 frt. A vagyon és a teher különbségéből 2571.72 frt. vagyonhiány következik. A csőd ezzel szemben a tartozások részbeni kiegyenlítésével az alábbiak szerinti bevételi többlettel zárult le.

Bevétel

1. Leltározott ...	83 f. 95 kr.
2. Eladott árucikkek vételára	2 002 f. 71 kr.
3. Hochmann útján befizetett tartozások	3 502 f. 99 kr.
4. Kezemhez befizetett tartozások	5 396 f. 25 kr.
5. Takarékpénztári kamat	13 f. 26 kr.
Összes bevétel:	11 004 f. 16 kr.

Kiadás

1. Kézbesítőnek	— f. 60 kr.
2. Közjegyzőnek zár alá vétel és leltározásért	60 f. 50 kr.
3. Kézbesítőnek és napszámosoknak	23 f. 40 kr.
4. Csődhirdetmény s posta díjak	21 f. 52 kr.
5. Cselédbérek	70 f.
6. Éjjeliőrnek és egy napszámosnak	4 f. 50 kr.
7. Széna és zab	60 f. 03 kr.
8. Intők nyomozása és szétküldése	19 f. 17 kr.
9. Nyugta bélyegek	1 f. 49 kr.
10. Takarékpénztárnak fizettem	3 013 f. —
11. Hitelintézetnek	2 311 f. 58 kr.
12. Takarékegyület	3 127 f. 50 kr.
Összes kiadás:	8 720 f. 29 kr.
13. Tömeggondnoki díj	300 f. —
összesen:	9 020 f. 29 kr.
melyet levonva a bevételből	11 004 f. 16 kr.
ami bevételi többlet	1 983 f. 87 kr.

A bemutatott kereskedő-csőd a feljegyzések és számadatok szerint egyezséggel ért véget. Egyfelől megmaradt az ingatlan, az árukészlet kis részét értékesítették, Hochmann Ignác által adott hitelek egy részét behajtották, másrészt a kereskedő rendezte tartozásainak egy részét a miskolci pénzügyintézetekkel. Azok a hitelek, amelyek magyarországi vagy külföldi cégekhez, kereskedők-höz kapcsolódtak, továbbra is érintetlenül maradtak. Néhány évvel később ugyan ezen a helyen újabb fakereskedés nyílt, amelynek vezetője és szervezője a korabeli újságok reklámhirdetése szerint Hochmann Ignác fia lett.

Hochmann Ignác tevékenysége és üzleti kapcsolatai szervesen illeszkednek Miskolc 19. századvégi kereskedelmi és pénzügyi életébe. Azt példázza, hogy egy méreteiben, jövedelmében közepesnek nevezhető kereskedés emberi és üzleti kapcsolatai átfogták a város csaknem valamennyi társadalmi rétegét. Ezek a kapcsolatok az ország különböző területeire, de az országhatárokon túlra is kiterjedtek. Egy csődleltár természetesen jellegénél fogva nem alkalmas arra, hogy egy konkrét és kis területen a tőkefelhalmozódást bemutassa. A kapcsolatokat viszont elvezetnek Miskolc társadalmi, gazdasági és pénzügyi életébe, bepillantást engednek abba az időszakba, amikor az 1870-es évek pangása után a kereskedelmi és hitelélet fellendül. A kereskedelem jellege átalakul, a főlhalmozott kereskedelmi tőke pedig még nem tud betörni az iparba. A kereskedők és pénzügyintézetek vezetőinek egyszemélyi kapcsolódása, ill. a kereskedelmi és banktőke összefonódása Miskolc 19. századvégi történetében a gazdasági szférán túl messzemenő társadalmi és politikai következményeket is magában hordoz.

JEGYZETEK

1. A miskolci pénzügyintézetek száma és alakulása a 19. században a következő képet mutatja: 1845. *Miskolczi Takarékpénztár*; 1867. *Iparsegély Egylet*, 1869-től *Miskolczi Hitelintézet rt.*, amely a századforduló után érdeklőközösségbe kerül a *Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesülettel*; 1869. *Borsod—Miskolczi Hitelbank*, amelynek 1908-ban kibocsájtott 3000 részvénye közül 2000 db-ot a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* vásárol meg; 1871. *Önsegélyző Filléregylet*, a későbbi *Miskolczi Takarékegylet*; 1888. *Osztrák—Magyar Bank miskolci fiókja*; 1893. *Borsodmegyei Takarékpénztár rt.*; 1893. *M. kir. Postatakarékpénztár*. Az ipari szövetkezetek száma 8, a biztosító társaságoké 2. 1912-ben a miskolci bankok száma 11-re növekszik, a hitelszövetkezet száma pedig 3. Lényeges az 1903-ban alapított *Miskolczi Kereskedelmi és Gazdasági Bank rt.*, valamint az 1905-ös alapítású *Miskolczi Népbank*. A kérdéshez általánosan ld. *Gyimesi S.*, 1965. 147. l.
2. Vö. *Gyimesi S.*, 1970. 66. A pénzügyintézetek és a kereskedők összefonódását jól mutatják a vezérigazgatók, vagy elnökök nevei: *Miskolczi Takarékpénztár* — Lichtenstein József (1850—1852), Furman János (1882—1885), Lichtenstein László (1885-től); *Miskolczi Hitelintézet* — Lichtenstein József; *Borsod—Miskolczi Hitelbank* — Koós Soma; *Miskolczi Takarékegylet* — Radvány István; *Borsodmegyei Takarékpénztár* — Silbiger Ármin; *Miskolczi Kereskedelmi és Gazdasági Bank* — Neuman Adolf, valamennyien egykori kereskedők, vagy a kereskedelemhez kapcsolódók. A kereskedők és a pénzügyintézetek vezetőinek egyszemélyi kapcsolódásához ld. a korabeli sajtót, amely a megye és a város legnagyobb adófizető polgárait foglalkozásuk feltüntetésével közli: *Borsod—Miskolczi Értesítő* 1884. 40., 1885. 41., 1886. 38., 1887. 42., 1888. 42., 1889. 39., 1890. 42., 1891. 42. A sajtó mellett a bankok és takarékpénztárak évi zárszámadatai közlik a részvénytulajdonosokat. Ld. HOM. HTA. (Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattára): 53.2740.1., 53.2741.1., 53.2742.1., 53.2780.1., 53.2781.1., 53.2810.1.
3. A görög kereskedők történetéhez ld. *Komáromy J.*, 1968. 363—390., és uő. 1969. 385—339., *Szendrei J.*, 1911. 806—807.
4. A borkereskedelem hanyatlása és a görögök kereskedelemirányító szerepének megszűnése nem

- egyértelműen kapcsolódik össze. A filoxéra idején a görögökön kívül ugyanis voltak olyan kereskedők a városban, akik évenként több ezer hordó bort vásároltak fel, ill. egy-két emberüket állandóan utaztatták az osztrák tartományokban, Szerbia és Románia területén, mint üzletkötőket. (vö. *Szendrei J.*, 1911. 787.). Miskolc borkereskedelme a századfordulón jelentős, de a lebonyolításában a görögök már nem vesznek részt. A görögök irányító szerepének gyors megszűnésére minden bizonnyal magyarizációt szolgáltat majd a múzeumban levő, görög kereskedelemmel kapcsolatos anyag feldolgozása.
5. A zsidók miskolci szerepének vizsgálatához és értékeléséhez ld. *Szendrei J.*, 1911. 708—728., *Princz M.*, 1911., *M. Kiss L.*, 1930. 352—378. A kérdés általános megközelítéséhez ld. *Berend T. I.*—*Szuhay M.*, 1973. 143.
 6. vö. A Miskolczi Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése (továbbiakban: KIJ.), 1901. 1.
 7. KIJ., 1901. 47.
 8. KIJ., 1901. 47.
 9. *G. A. Kozlov—Sz. P. Pervusin*, (ford. *Milutinovics L.*) 1960. 122.
 10. KIJ., 1888. 39—40.
 11. KIJ., 1891. 68.
 12. KIJ., 1891. 22—34.
 13. KIJ., 1894. 161.
 14. KIJ., 1901. 46.
 15. KIJ., 1891. 67.
 16. A Szabadság c. lap 1897. évfolyamában Aristogiton aláírással megjelent cikk részleteinek átvétele (*Gyárfás Á.* 1974. 20—21.).
 17. KIJ., 1882. 1.
 18. A tőke leányvállalatok alapításában történő kamatoztatását mutatja, hogy a Miskolczi Takarékpénztárnak Abaújszántón és Szikszón, a Miskolczi Takarékegyletnek Mezőkövesden és 1888-tól Szerencsen, a Borsod megyei Takarékpénztárnak Mezőcsáton, az Osztrák—Magyar Bank miskolci fiókjának (Eger és Gyöngyös forgalma is ide tartozott) 1902-től Rimaszombaton és Rozsnyón települt leányvállalata.
 19. KIJ., 1894. 91.
 20. Ebben az időszakban az alábbi vállalatokról van szó: 1860. Kohn Salamon első miskolczi gőzmalom (1865-től új malom), 1855. Furman testvérek tégláégetője, 1864. Leszih Miksa gazdasági Gépgyára (1896-ban Szilágyi—Discant veszi meg), 1870. Diósgyőr—Miskolczi Egyesült Tégla-gyár, 1870. Harisnyakötőgyár, 1870. Szeszgyár, 1867. Koós Miksa—Koós Soma porcelángyára (1893-ban részvénytársaságá alakul, 1893-ban megszűnik), 1871. Vattagyár, 1873. Kesztyűgyár, 1879. Hercz Zsigmond gépgyára (1893-tól Hercz Jenő), 1882. Központi Gáz és Villamos-sági Rt., 1886. Első Miskolczi Egyesült Szikvízgyár, 1889. Miskolczi Halkonzervgyár, 1890. Mártha Géza reszelőgyára, 1892. Zurich János serfőző gyára, 1889. Hercz Miksa festékgyára. 1894. Kun Lajos vas- réz- bútór és lakatosáru gyára, 1897. Miskolczi Villamossági Rt.
 21. „Minden évben alakul egy-két vállalatunk, amelyek szerény összegű helyi tőkéből alakulnak. Nagyobb vállalatok alapítása azonban ritkaság, . . . s inkább a meglévők vétetnek át és bővítetnek ki újból alakult részvénytársaságok által. Így a miskolci Koós-féle kőedénygyár átvételére és újonnan való felépítésére 130 000 frt. részvénytőkével egy részvénytársaság alakult. A Braun, Rózsa és társai-féle egri lakatosáru gyárat 250 000 frt. tőkével egy részvénytársaság vette át” (KIJ. 1894. 92—93.). 1893-ban a miskolci új gőzmalom építése 40—50 000 frt. tőkebefektetéssel történt (KIJ. 1894. 92.).
 22. A tőkebefektetés évenként jelentős különbséget mutat. Az említett példával szemben, 1893-ban a befektetés elérte a 2 millió frt-ot (KIJ. 1894. 93.).
 23. Az említettekén kívül más, kisebb pénzüzetek is voltak a városban, amelyek statisztikai adataival sajnos nem rendelkezünk. A négy pénzüzetre vonatkozó összesítést és egyéb adatokat ld. még: Borsod—Miskolczi Hitelbank XXII. évi (1891), XXVI. évi (1895), XXXIV. évi (1900) és XLI. évi (1910) záratai (HOM. HTD. 53.2810.1.); Miskolczi Takarékpénztár XLVI. évi (1890), LVI. évi (1900), LXVI. évi (1910) zárszámadásai (HOM. HTD. 53.2781.1.); Miskolczi Takarékegylet XV. évi (1885), XXI. évi (1891), XXV. évi (1895), XXX. évi (1900) évi zárszámadásai (HOM. HTD. 53.2741.1.); valamint a Miskolczi Hitelintézetre vonatkozóan HOM. HTD. 53.2780.1.
 24. KIJ. 1881. 2.
 25. vö. *Lichtenstein J.*, 1908.; *Szendrei J.*, 1911. 285—286., *Thurzó Nagy L.*, 1970. 68—69.
 26. KIJ., 1891. 90.

27. KIJ., 1894. 162—163.
 28. KIJ., 1891. 90—91.
 29. A borsod megyei 196 legtöbb adót fizető bizottsági tagnak 1889. évre az igazoló választmány által összeállított névjegyzéke (*Borsod—Miskolczi Értesítő*, XXII. évf. (1888) 42. szám.
 30. A borsod megyei 196 legtöbb adót fizető bizottsági tagnak 1890. évre az igazoló választmány által jóváhagyott névjegyzéke (*Borsod—Miskolczi Értesítő*, XXIII. évf. (1889) 39. szám.
 31. Közli a *Borsod—Miskolczi Értesítő*, XXIII. évf. (1889) 49. száma
 32. *Borsod—Miskolczi Értesítő*, XXIII. évf. (1889) 43. szám.
 33. HOM. HTA. 74.462.1.

IRODALOM

- Berend T. I.—Szuhay M.*, 1973. A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848—1944. Budapest *Borsod—Miskolczi Értesítő*, Miskolcz, 1884. (XIX. évf.), 1885. (XIX. évf.), 1886. (XX. évf.), 1887. (XXI. évf.), 1888. (XXII. évf.), 1889. (XXIII. évf.), 1890. (XXIV. évf.), 1891. (XXV. évf.).
A Borsod—Miskolczi Hitelbank XXII. évi zárlata 1891. Miskolcz, 1892.
A Borsod—Miskolczi Hitelbank XXVI. évi zárlata 1895. Miskolcz, 1896.
A Borsod—Miskolczi Hitelbank harminczegyedek 1900. évi üzleti jelentés és zárszámadás. Miskolcz, 1901.
A Borsod—Miskolczi Hitelbank XLI. évi üzleti jelentése és zárszámadása az 1910. évről. Miskolcz 1911.
Gyárfás Á., 1974. Miskolc a századfordulón 1897—1907. Miskolc
Gyimesi S., 1965. Miskolc történetének néhány kérdése a kapitalizmus korában. 1850—1914. Történelmi Évkönyv, I. 145—161. Miskolc
Gyimesi S., 1970. A kapitalizmus kialakulása és fejlődése. In.: Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára (szerk. *Varga Gáborné*). 41—80. Miskolc.
A miskolczi Kereskedelmi és Iparkamara Jelentése. Miskolcz, 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891.
Marjalaki Kiss L., 1930. Miskolc lakosságának összetétele. M. Stat. Közl. 1930. 353—378.
Komáromy J., 1968. Adatok Miskolc XVII—XVIII. századi kereskedelmi viszonyaihoz. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, VII. 363—390. Miskolc
Komáromy J., 1969. A Pataky—Gerga társasszerződés 1778-ból. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, VIII. Miskolc, 1969. 285—340.
Lichtenstein J., 1908. „Miskolcz” kir. városságának története. Miskolcz
Milutinovics L., (ford.) 1960. Közgazdasági Kislexikon. Budapest.
Miskolczi Takarékegyesület XV. évi zárlata, 1885. Miskolcz, 1886.
Miskolczi Takarékegyesület XXI. évi zárszámadása az 1891. évről. Miskolcz, 1892.
Miskolczi Takarékegyesület XXV. évi zárszámadása az 1895. évről. Miskolcz, 1896.
Miskolczi Takarékegyesület XXX. évi zárszámadása az 1900. évről. Miskolcz, 1901.
Miskolczi Takarékpénztár emlékirata negyven éves fennállásáról 1845—1885. Miskolcz, 1885.
Miskolczi Takarékpénztár XLVI. zárszámadása az 1890. évről. Miskolcz, 1891.
Miskolczi Takarékpénztár LVI. zárszámadása 1900. évről. Miskolcz, 1901.
Miskolczi Takarékpénztár 66-ik évi zárszámadása az 1910. üzletéről. Miskolcz, 1911.
Miskolczi Hitelintézet üzleti jelentése az 50. üzletéről, 1867—1917. Miskolcz, 1917.
Princz M., 1911. A miskolczi izr. egyesült ipartársulatnak a lefolyt 75 évről szóló jelentése. Miskolcz.
Szendrei J., 1911. Miskolcz város története és egyetemes helyirata, IV. (Miskolcz város története 1800—1910). 285—286., 708—728., 787—807. Miskolcz.
Thurzó Nagy L., 1970. Miskolci Lexikon VIII (1850—1900). 67—92. Kézirat a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattárában ltsz.: 70.40.3.

*HANDELSBEZIEHUNGEN UND KREDITVERHÄLTNISSE IN
MISKOLC AM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS*

(Auszug)

Die gesellschaftliche und ökonomische Entwicklung der Stadt Miskolc im 18—19. Jahrhundert basierte auf der Handelskapitalakkumulation. Durch das fortschreitende Eindringen des Handelskapitals in die Industrie entwickelte sich die Stadt im 20. Jahrhundert zum Industriezentrum. Der Handel wurde von griechischen Kaufleuten organisiert und geleitet, die sich im 17. Jahrhundert in der Stadt ansiedelten. Doch bis zur Wende des 19—20. Jahrhunderts wurden die Griechen nicht nur aus der Leitung des Handels verdrängt, sondern sie verloren auch ihre führende Position in der Stadtgesellschaft. Eine neue Schicht übernahm ihre Stelle im Getreide-, Vieh- und Warenhandel.

Der Autor schildert die Entfaltung und Expansion dieser neuen führenden Schicht, die finanziellen Verhältnisse, den Geltungskampf im Handel und das Eindringen der jüdischen Kaufleute. Die vielseitige Handelstätigkeit und Kapitalakkumulation haben Miskolc zu einem wichtigen Geldmarkt des Landes im 20. Jahrhundert gemacht. Die Leitung der Geldinstitute lag in den Händen von Grundbesitzern oder Industrieaktionären. Als Beweis dafür analysiert der Verfasser die Namenslisten der Gross-Steuerzahler.

Die persönlichen Kontakte und Verflechtungen im Handel- und Wirtschaftsleben schildert der Verfasser anhand eines Konkursinventars eines Miskolcer Kaufmann aus dem Jahre 1889. Die Inventur der Immobilien und Mobilien dauerte länger als zwei Wochen, in dieser Zeit wurden fast 400 Posten aufgenommen. Der Wert des Warenbestandes belief sich auf etwa 15 000,— Forint, der Wert der Immobilien und der Schulden gegenüber den Gläubigern auf insgesamt 55 000,— Forint. Der bankrotte Kaufmann war auch an einem Geldinstitut beteiligt. Diesem Umstand war es zu verdanken, dass sich die zeitgenössische Presse mehrmals mit dem Konkurs beschäftigte. Der erste Teil des Inventars registriert etwa 50 000 St verschiedene Holzwaren und Gebrauchsgegenstände. Im zweiten Teil wurden Landwirtschafts- und Haushaltgegenstände zusammengeschrieben. In grossen Mengen erforderliche und gängige Artikel der damaligen Land- und Hauswirtschaft waren: Kübel, Abwaschbecken, beschlagene Bottiche, Humpen, Tröge, Kannen, Mörser, Tragen, Fässer, Joche, Holzgabeln, Dreschflegel, Bienenkörbe, Tretfässer, verschiedene Stiele. Im weiteren Teil des Inventars werden die auf dem Hof, im Haus und im Geschäft gefundenen Gegenstände, Gebrauchsartikel und Möbelstücke detailliert. Dieser Teil des Inventars ist auch in ethnographischer Hinsicht von Bedeutung und wird vom Autor eingehend analysiert.

Der Anhang der Inventurliste enthält die Namen von mehr als 600 Personen, es handelt sich bei ihnen um Kaufleute und Gewerbetreibende aus Miskolc und Umgebung. Ausser ihnen waren fast alle Schichten der damaligen Stadt als Gläubiger oder Schuldner betroffen. Unter den Hanwerkern findet man Müller, Schlosser, Tischler, Gastwirt, Uhrmacher, Fassbinder, Zimmermann, Metzger, Maler, Schuster, Reibsandverkäufer, Blaufärber, Lebküchler, Leinenbleicher, Stecher, Seifensieder und Schornsteinfeger. Unter den Kaufleuten findet man Möbel- und Kleiderhändler, Steinkohlenhändler und Gewürzkrämer, aber auch Fuhrleute und Pferdehändler. Vertreter der Hersteller waren Leim-, Eisen-, Maschinen-, Glas- und Papierfabrikanten. In unterschiedlicher Häufigkeit werden auch Grundbesitzer und Pächter, Lehrer, Baumeister, Ingenieur, Notar, Pfarrer, ja sogar der Obergespan erwähnt. Die persönlichen Schulden sind im einzelnen nicht bedeutend, sie weisen aber auf die ausgedehnten, fast alle Schichten der städtischen Gesellschaft berührenden geschäftlichen Kontakte des Holzhändlers hin. Die persönlichen Beziehungen werden ausgezeichnet durch die Tatsache illustriert, dass selbst der Notar, der das Konkursinventar zusammenstellte, auf der Liste der Schuldner stand.

Der Konkurs endete nicht mit Vermögensaufteilung, sondern mit einem Ausgleich. Ein Beweis dafür, dass die persönlichen Verflechtungen in der damaligen Miskolcer Stadtgesellschaft schnell den Sturz eines Unternehmers herbeiführten, ihn aber noch häufiger vor dem Sturz bewahrten. Auch in diesem Falle wurden nur die geschäftlichen Verbindungen reguliert. Die Verbindungen und Teilhaberschaften des Holzhändlers ausser Landes blieben von allem verschont. Der Inhaber des einige Jahre später am gleichen Platz wiedereröffneten Geschäftes war der Sohn des bankrotten Holzhändlers.

Die aus dem Bankrott aufgedeckten geschäftlichen Verbindungen fügten sich organisch in das stark differenzierte, mit vielen persönlichen Beziehungen durchwobene Leben der Stadt Miskolc zu Ende des 19. Jahrhunderts ein. Die Enthüllung der Verbindungen gewährt einen Einblick in jene geschichtliche Epoche von Miskolc, in der nach der Flaute der 70-er Jahre das Geschäfts- und Kreditleben neuen Aufschwung nahmen.

István Dobrossy